

ПОНОМАРЬОВА Т. В.,
студентка юридичного факультету
(Запорізький національний технічний
університет)

ЛЕОНЕНКО Т. Є.,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального,
цивільного та міжнародного права
(Запорізький національний технічний
університет)

УДК 343.2/7

МАЛОЗНАЧНІСТЬ ДІЯННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню поняття малозначності діяння, його ознак, виявленню проблем застосування ч. 2 ст. 11 Кримінального кодексу України та пропозицій щодо шляхів їх вирішення, а також вдосконалення законодавства, яке охоплює регулювання цього питання.

Ключові слова: малозначність діяння, злочин, суспільна небезпека, істотна шкода, ознаки складу злочину.

Статья посвящена исследованию понятия малозначительности деяния, его признаков, выявлению проблем применения ч. 2 ст. 11 Уголовного кодекса Украины и предложений относительно путей их решения, а также совершенствованию законодательства, которое охватывает регулирования данного вопроса.

Ключевые слова: малозначительность деяния, преступление, общественная опасность, существенный вред, признаки состава преступления.

The article is dedicated to the research of the insignificance of deed concept, its features, the distinguishing of the problems of the usage of art. 11 part 2 of Criminal Codex of Ukraine and suggestions considering the ways of resolving these problems, as well as improving the laws, covering this matter.

Key words: act's little significance, crime, social danger, significant harm, signs of a crime.

Вступ. Відповідно до Конституції, Україна є суверенною, демократичною, соціальною та правовою державою. У зв'язку з цим дедалі більшої значущості набуває вивчення науки кримінального права та інституту злочину. Зокрема, важливим постає питання про значення та сутність такої дефініції, як «малозначність діяння».

Малозначність діяння у своїх працях досліджували такі автори, як Ю.В. Александров, М.Й. Коржанський, С.І. Маломуж, Н.А. Мірошніченко, Є.О. Письменський, Т.Є. Севастьянова (Т.Є. Леоненко), І.К. Туркевич, М.І. Хавронюк, В.Г. Хашев, В.І. Ходарева, Н.М. Якименко та багато інших.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд малозначності діяння у кримінальному праві України та внесення пропозицій щодо вдосконалення цієї норми.

Результати дослідження. Згідно із законом, злочин – це передбачене Кримінальним кодексом України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Саме суспільна небезпечність є основною ознакою злочину. Без неї дія або бездіяльність, хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого Кримінальним кодексом, проте не може вважатися кримінально протиправним. Так вважали і в Стародавньому Римі, де діяв принцип: “De minimis non curat lex” («Закон не турбується про дрібниці») [1].

Якщо ж зануритися в історію виникнення інституту цього діяння, варто зауважити, що поняття малозначності містилося вже в древньоруських джерелах. Проте у сучасному його розумінні було закріплене у Кримінально-процесуальному кодексі Української РСР 1922 р. [2, с. 9].

Незважаючи на те, що малозначність діяння була і є предметом дискусії в кримінальному праві, на практиці виникає безліч проблем щодо застосування відповідної норми.

Щоб зрозуміти, які ж ознаки посягання більше впливають на визнання діяння малозначним, треба розглянути кожну з них окремо. Насамперед, доречно зазначити, що відсутність хоча б однієї з ознак складу злочину одразу виключає застосування малозначності діяння. У такому разі відбувається закриття справи за відсутністю складу злочину.

Т.Є. Леоненко у своїх працях розглядає ознаки малозначності за п'ятьма пунктами: 1) за об'єктом посягання; 2) за способом дії; 3) за наслідками протиправного посягання; 4) за змістом вини; 5) за суб'єктом діяння. На її думку, ознаки малозначності діяння – це кількісні та якісні характеристики об'єктивних і суб'єктивних ознак конкретного складу злочину, які позбавляють діяння суспільної небезпеки або знижують його до мінімуму, який має значення для незлочинного правопорушення [3, с. 189]. Проте автор зосереджує увагу саме на об'єктивних ознаках та підкреслює, що для застосування норми про малозначність, необхідна наявність конкретних умов: вчинене діяння має формально містити ознаки будь-якого складу злочину, передбаченого Особливою частиною Кримінального кодексу, тобто має бути формально протиправним; діяння має бути малозначним; малозначність діяння має свідчити про те, що воно не становить ніякої суспільної небезпеки, яка є загальною та обов'язковою ознакою будь-якого злочину [2, с. 10–11].

С.І. Маломуж ознаками малозначності вважає схожі критерії. На його думку, малозначне діяння: 1) містить ознаки, що характеризують той чи інший злочин, передбачений Кримінальним кодексом України; 2) не володіє ступенем суспільної небезпеки, притаманної злочину; 3) суб'єктивно, за задумом особи, яка його вчиняє, не спрямоване на заподіяння істотної шкоди [4, с. 7].

Проаналізувавши роботи вищевказаних авторів щодо ознак малозначності діяння, доречно виділити такі:

- а) діяння має формально відповідати ознакам будь-якого складу злочину, який передбачений Кримінальним кодексом України;
- б) суспільна небезпека має бути відсутня як така, а саме діяння не має спрямовуватися на спричинення істотної шкоди.

О.Ф. Бантишев також підтримує думку, що малозначне діяння, яке не є злочином, повинно мати вищезазначені ознаки [5].

Проте існує невелика частка авторів, які вважають, що малозначне діяння все-таки містить незначний рівень суспільної небезпеки. Наприклад, В.В. Мальцев зазначав, що малозначним є діяння, яке володіє певним ступенем суспільної небезпеки, який не перевищує ступеня суспільної небезпеки адміністративного, дисциплінарного або цивільно-правового правопорушення [6]. На нашу думку, це твердження є вельми дивним, адже позиція щодо відсутності суспільної небезпеки у малозначних діяннях є більш логічною та обґрунтованою, адже сама «суспільна небезпека» виражається в «не заподіянні» шкоди особам, суспільству чи державі, або заподіяння їм зовсім незначної шкоди.

Деякі автори і зовсім не підтримують існування інституту малозначності у так званому кримінальному циклі. На думку Н.А. Мірошніченко та Ч.М. Багірова, Кримінальний ко-

декс, окрім теоретичного пояснення цього поняття, не дає нам змогу оцінити його практичне значення, і це негативно впливає на кримінальний процес загалом. Саме через це залишати його у чинному Кримінальному кодексі навряд чи є доцільним і вказане поняття логічніше замінити дефініцією «відсутність складу злочину» [7; 8]. Таку думку можна вважати обґрунтованою, бо це лише один із багатьох підходів до існування малозначності діяння як явища.

Дослідивши судову практику застосування ч. 2 ст. 11 Кримінального кодексу України, можна сказати, що проблеми при тлумаченні цієї норми законодавства зустрічаються досить часто. Найбільш поширеною проблемою її реалізації є те, що рішення судів можуть мати відмінності, проте головною умовою, за якої ці рішення будуть вважатися правосудними, є незначна їх відмінність. Але є ситуації, в яких через зловживання з боку суддів, норму про малозначність застосовують неаргументовано, що дає змогу правопорушникам уникнути кримінальної відповідальності.

Н.Ф. Кузнєцова стверджувала, що кожна четверта постанова про відмову у порушенні кримінальної справи у зв'язку з малозначністю діяння є незаконною. Рідше у діяльності правозастосовних органів допускаються помилки протилежного характеру, коли малозначні діяння визнаються злочинами [9, с. 94].

Не менш важливою проблемою при застосуванні цієї норми є відсутність обґрунтування при визнанні діяння малозначним. Це питання є дуже важливим, адже саме аргументованість та вмотивованість є основними принципами при винесенні рішення судами.

Як приклад, можна навести справу Сахновщинського районного суду Харківської області від 27 листопада 2012 р.: особа 1 звернулася до суду зі скаргою приватного обвинувачення, посилаючись на те, що 18.09.2011 р., близько 2:00 у процесі сварки з громадянином (особою 2), останній ударив його кулаком в обличчя. Суддя відмовив в порушенні кримінальної справи за ч. 2 ст. 125 КК України щодо особи 2, без жодних на те обґрунтувань, вважаючи достатнім лише посилання на норму Кримінального кодексу України про малозначність [10].

В.Н. Кудрявцев вважав, що для визнання злочину малозначним у кожному конкретному випадку треба звертати увагу на спосіб вчинення злочину, бо спосіб дії, який не становить великої суспільної небезпеки для однієї групи суспільних відносин, є небезпечним для іншої групи [11]. Ця позиція здається цілком обґрунтованою, адже дійсно спосіб вчинення злочину напряду впливає, перш за все, на суспільну небезпеку злочину, його наслідки. Все ж таки одна справа – це крадіжка (таємний спосіб), а вже інша – це розбій (шляхом нападу).

Що стосується наслідків злочину, М.Й. Коржанський виділяв такі їх види: матеріальні, фізичні, моральні та політичні. До матеріальних наслідків належить заподіяння потерпілому матеріальної шкоди, до фізичних – заподіяння шкоди життю та здоров'ю, до моральних – посягання на честь та гідність особи, а до політичних – ті наслідки, які мають місце при порушенні суб'єктивних прав громадян [12].

Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Щодо впливу цієї суб'єктивної ознаки на питання визнання злочину малозначним, то вона викликала багато спорів серед вчених. Одні автори схилилися до думки, що суб'єкт відіграє важливу роль, аби визнати злочин малозначним, інші вважали це безглуздом.

Наприклад, М.І. Ковальов додержувався думки, що особливості суб'єкта не мають принципового значення, бо правосуддя існує на засадах рівності громадян перед законом та судом, а рівність усіх перед законом можлива лише в тому разі, коли головним в оцінці діяльності особи буде його діяння, а не сама вона як особа з її позитивними та негативними рисами [13].

Ю.В. Александров вважає, що на рішення про малозначність діяння все ж таки може вплинути характеристика особи злочинця. Скажімо, одна справа – крадіжка, вчинена неповнолітнім, і зовсім інша – крадіжка на таку саму суму, вчинена рецидивістом. Ми в цьому контексті погоджуємось із позицією Т.Є. Леоненко, яка вважає, що суб'єкт малозначного діяння або кримінологічні особливості особи злочинця для визначення діяння малозначним юридичного значення не мають.

Якщо звернути увагу на деякі фізіологічні властивості суб'єкта злочину, а саме на стан здоров'я, рівень відносин винного з потерпілими, то варто зазначити, що ці ознаки проявляться у діянні винної особи та мають вплив на ступінь суспільної небезпеки діяння. На відміну від віку, який ніяк не впливає на порушення кримінально-правової заборони та, відповідно, не може впливати на визнання діяння малозначним.

Звичайно, точних вимірів малозначності закон дати не може, та вони й не потрібні, адже кожен випадок має чимало тільки йому властивих нюансів.

Для визначення впливу об'єкту кримінального правопорушення на спроможність віднесення того чи іншого діяння до малозначного діяння постає значущим розгляд цього елементу складу злочину.

С.І. Маломуж, посилаючись на дисертаційне дослідження Т.Є. Леоненко, вказує, що без визнання суспільних відносин об'єктом злочину не можна пояснити суспільну небезпеку діяння. Об'єкт посягання зумовлює не тільки виникнення кримінально-правової заборони, а й його юридичну структуру, межі й об'єм, коло заборонених дій, а також ознаки складу злочину. Якщо законодавець встановлює чітку систему об'єктів, посягання на які є злочинними, варто зазначити, що всі інші суспільні відносини не є об'єктами злочинів, а якщо ці відносини і охороняються законом, то не кримінальним. Таким чином, на думку Т.Є. Леоненко, коли правопорушник посягає на об'єкти, які охороняються нормами кримінального права, він вчиняє злочин, а якщо на інші об'єкти, які нормами кримінального права не охороняються, – він вчиняє будь-яке правопорушення, але не злочин [4, с. 85].

Проте сам С.І. Маломуж із цим поглядом не згоден. На думку автора, вона є неправильною, оскільки є суспільні відносини, які охороняються Кримінальним кодексом України, проте не охороняються кодексом України про адміністративні правопорушення.

У цьому контексті я погоджуюся з позицією Т.Є. Леоненко, бо це розмежування злочину з правопорушенням видається більш логічним, кожна галузь права має свої відмінності та сфери застосування, безперечно, це стосується і малозначності діяння.

Окрім цього, зв'язок малозначності діяння з об'єктом злочину виражається безпосередньо значущістю останнього, і саме це буде головним критерієм при розмежуванні цих понять.

Суб'єктивна сторона злочину виявляється у психічному ставленні особи до вчинюваного нею суспільно небезпечного діяння, що також є важливим при визначенні діяння малозначним. Складовими частинами суб'єктивної сторони є вина особи, мотив, емоційний стан та мета злочину. Кожен із цих критеріїв має свої відмінності та особливості, проте лише вина є обов'язковою для всіх складів злочину. Інші три складові частини вважаються додатковими ознаками, якщо про них не йдеться у самій диспозиції статті Кримінального кодексу.

У Кримінальному кодексі України передбачено, що виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності.

Важливим постає, насамперед, виявлення умислу особи щодо вчиненого злочину. Наприклад, особа 1 має намір викрасти гроші в особи 2 знаючи, що в останньої є досить велика сума, а скоївши злочин, знаходить лише 10 грн. У цьому разі вказане діяння не може бути визнано малозначним, бо діяння не було доведено до завершення у зв'язку із причинами, які не залежали від волі особи. Інша ж ситуація, коли особа 1 краде в особи 2 ці ж 10 грн., передбачаючи викрадення саме незначної суми грошових коштів. Якраз таке діяння буде вважатися малозначним, оскільки інтелектуальна та вольова ознаки умислу були спрямовані на нанесення неістотної шкоди.

Вищевказане підтверджує позиція О.О. Бахуринської, яка вважала, що малозначне діяння матиме місце тільки тоді, коли умисел особи був спрямований на спричинення нікчемної (мізерної) шкоди суспільним відносинам, у разі, якщо винна особа мала намір заподіяти значну (велику або особливо велику) шкоду, але не завдала такої, діяння варто кваліфікувати як замах на вчинення злочину. Так само треба кваліфікувати діяння, якщо у винної особи був неконкретизований умисел щодо вчинення злочину [14].

Що стосується діянь, які характеризуються необережною формою вини, то говорити про їх малозначність немає сенсу. Адже до діянь із такою формою вини можуть належати лише злочини зі значною шкодою, за спричинення невеликої шкоди у такому разі особу не буде притягнуто до кримінальної відповідальності. Окрім цього, Т.Є. Леоненко у своїй дисертаційній праці зазначала, що малозначне діяння може бути вчинене як із прямим чи непрямим умислом, так і з необережності, тобто як у формі злочинної недбалості, так і в формі злочинної самовпевненості.

Для визнання діяння малозначним важливим є питання про мотив та мету злочину, якими керувався винний на момент вчинення злочину.

Мотив – це внутрішнє спонукання, рушійна сила вчинку людини, що визначає його зміст і допомагає більш глибоко розкрити психічне ставлення особи до вчиненого. Мета – це уявлення про бажаний результат, якого прагне особа, що визначає спрямованість діяння. Мотив і мета як психічні ознаки характерні для будь-якої свідомої вольової поведінки людини. В їх основі лежать потреби, інтереси людини [15].

Щодо емоційного стану, варто сказати, що хвилювання, які відчував на момент злочину винний, лише незначним чином може вплинути на визнання малозначним такого діяння. На нашу думку, ця ознака більшою мірою може вплинути як пом'якшуюча ознака, аніж як виправдувальна через малозначність.

На практиці було запропоновано багато ідей щодо вирішення проблеми застосування такої категорії, як малозначність діяння. Зокрема, Верховний Суд України на засіданні Судової палати у кримінальних справах 24 грудня 2015 р. визначив, що специфіка встановлення малозначності діяння в контексті положень ч. 2 ст. 11 Кримінального кодексу полягає в обов'язковій сукупності трьох умов: 1) формальна наявність у вчиненому діянні ознак складу злочину, передбаченого Кримінальним кодексом, тобто всіх тих передбачених у законі ознак, що у відповідній статті (частині статті, пункті) Особливої частини Кримінального кодексу характеризують певний склад злочину; 2) малозначне діяння не становить суспільної небезпеки, яка є типовою для певного злочину; 3) малозначне діяння не має бути суб'єктивно спрямоване на заподіяння істотної шкоди.

Кожен автор, який займався питанням застосування малозначності діяння, намагався запропонувати свої шляхи вирішення проблем у кримінальному праві.

Т.Є. Леоненко запропонувала цю проблему вирішити таким чином: у тексті ч. 2 ст. 11 Кримінального кодексу або у постанові Пленуму Верховного Суду України встановити перелік злочинів, які не можуть бути визнані малозначними; узагальнити практику визначення діяння малозначним; посилити контроль із боку органів прокуратури за обґрунтуванням при відмові в порушенні кримінальних справ або закритті кримінальних справ за малозначністю діяння; у межах статей Особливої частини Кримінального кодексу зазначити, чи може таке діяння бути малозначним [2, с. 16]. Я частково можу погодитися з цією думкою, бо якщо посилити контроль органів прокуратури можна порівняно швидко, то з встановлення переліку злочинів, які не можуть визнаватися малозначними, буде безліч проблем, адже ситуації бувають різні і передбачити кожний випадок не можна.

С.І. Ковальов запропонував із метою підвищення ступеня вірогідності істинності правозастосовної діяльності виокремити діяння, які не можуть визнаватися малозначними [16].

На думку Н.А. Мирошниченко, малозначність діяння є підставою для невизнання діяння злочином, а у зв'язку із реформуванням кримінального та кримінально-процесуального законодавства залишати вказане поняття у Кримінальному кодексі України навряд чи є доцільним. У разі, якщо діяння не є злочином, очевидно, воно є іншим видом правопорушення [8]. Вказана позиція здається не досить лояльною, бо є випадки, коли особа, вчинивши саме злочин, може сподіватися на малозначність діяння, бо її дії не спричинили істотної шкоди, а інакше вона буде засуджена.

Аналіз вищезазначених позицій дає нам змогу зрозуміти, що вчені пропонують два варіанти вирішення цієї проблеми. Одні автори вбачали необхідність вдосконалення цієї категорії, інші відмовлялися від застосування цього поняття і не вбачали у ньому сенсу.

Висновки. Нині важливим є питання щодо шляхів вдосконалення цієї дефініції у кримінальному праві України. На нашу думку, для вирішення цих проблем треба, по-перше, подолати недоліки в діяльності судових та правоохоронних органів України (забезпечити кваліфікований кадровий підбір, їх якісну підготовку тощо); по-друге, для кожної категорії злочинів визначити свій поріг, у разі порушення якого діяння не буде визначатися малозначним. Тобто сама ознака суспільної небезпечності і буде вирішальною на час визнання діяння малозначним.

Список використаних джерел:

1. Гужва А. Процесуальне право: Судочинство, quo vadis? Український юрист: журнал сучасного правника. URL: <http://jurist.ua/?article/1473>.
2. Севастьянова Т.Є. Малозначність діяння за кримінальним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юр. наук. за спец.: 12.00.08. Запоріжжя, 2002. 17 с.
3. Козенко Т.Є. Критерії та ознаки малозначності діяння за кримінальним законодавством України. Києво-Могилянська академія. Наукові записки. Спец. вип. 2000. Т. 18. Ч. 1. 189 с.
4. Маломуж С.І. Малозначність діяння в кримінальному праві України: дис. ... к.ю.н. Одеса, 2017. 246 с.
5. Бантишев О.М. Значення поняття «малозначність діяння» для вирішення питання про кримінальну відповідальність. Юридичний радник. 2009. № 1(27). С. 25–28.
6. Мальцев В.В. Оценка следователем общественной опасности посягательства: Учебное пособие. Волгоград, 1986. С. 23–24.
7. Багиров Ч.М. Малозначительность деяния и ее уголовно-правовое значение: дис. ... к.ю.н.: 12.00.08. Тюмень, 2005. 159 с.
8. Мирошниченко Н.А. Уголовные правонарушения и малозначительность деяния. Актуальні проблеми держави та права. Вип. 65 / ред-кол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; відп. за вип. В.М. Дрьомін. О.: Юрид. л-ра, 2012. С. 549–553.
9. Энциклопедия уголовного права Т. 2: Понятие преступления / под ред. В.Б. Малинина. СПб., 2005. 95 с.
10. Постанова Сахновщинського районного суду Харківської області від 27 листопада 2012 р. у справі № 2032/1885/12. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28665530>.
11. Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления. М.: Гос. издат. юрид. лит., 1960. 75 с.
12. Коржанський М.Й. Кримінальне право та законодавство України. К.: «Атика», 2001. 194 с.
13. Ковалев М.И. Понятие преступления в советском уголовном праве. Свердловск: Издат-во Уральского университета, 1987. 136 с.
14. Кримінальне право України. Загальна частина. Навчальний посібник / Агєєв М.М., Бахуринська О.О., Альошин Д.П. та ін. / за ред.: Кашкарова О.О., Робака В.А. Сімферополь: КРП «Видавництво «Кримнавчпеддержвидав», 2010. 46 с.
15. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ-Харків: Юрінком Інтер – Право, 2001. 416 с.
16. Ковальов С.І. Малозначність діяння та матеріальна шкода в кримінальному праві України: поняття та співвідношення. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2014. Вип. 34. С. 269–279. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/apvchzu_2014_34_31.pdf.

